

MARKAZIY OSIYODA BARQARORLIK MASALASI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA TAHLIL

Tuxtayev Bobir Shuxratovich

Mustaqil tadqiqotchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17339129>

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida barqarorlik masalasi nazariy va tahliliy jihatdan o'rganilgan. Mintaqadagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlar barqarorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, mintaqaviy xavfsizlik, xalqaro hamkorlik va ichki islohotlarning o'zaro bog'liqligi tahlil etilgan. Maqolada barqarorlik tushunchasining falsafiy, siyosiy va ijtimoiy mazmuni, shuningdek, global va mahalliy omillarning o'zaro ta'siri ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, barqarorlik, mintaqaviy xavfsizlik, siyosiy tizim, iqtisodiy islohotlar, xalqaro hamkorlik.

Kirish

Markaziy Osiyo mintaqasi o'zining geostrategik ahamiyati, boy tabiiy resurslari va murakkab tarixiy merosi bilan xalqaro munosabatlar tizimida alohida o'rin tutadi. Sovet Ittifoqi parchalangandan keyin mustaqillikka erishgan besh davlat Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O'zbekiston o'z oldilariga milliy davlatchilikni mustahkamlash, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va mintaqaviy barqarorlikni ta'minlash kabi murakkab vazifalarni qo'ydilar. Ushbu maqolada Markaziy Osiyoda barqarorlik masalasi turli nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi va mintaqaviy xavfsizlikka ta'sir etuvchi omillar ko'rib chiqiladi. Siyosiy barqarorlik konsepsiyasi xalqaro munosabatlar nazariyasida markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Realizm maktabi vakillari barqarorlikni kuchlar muvozanati orqali tushuntirishga harakat qiladilar. Ularning fikricha, davlatlar o'rtasidagi kuchlar tengligi nizolarning oldini olishga va tinchlikni saqlashga xizmat qiladi. Markaziy Osiyo kontekstida bu yondashuv mintaqadagi yirik qo'shnilarning Rossiya, Xitoy, AQSh va Eronning ta'sir doiralarini tahlil qilishda qo'llaniladi. Liberalizm nazariyasi esa barqarorlikni iqtisodiy o'zaro bog'liqlik, demokratik institutlar va xalqaro hamkorlik orqali ta'minlash mumkinligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv Markaziy Osiyo davlatlarining savdo-iqtisodiy aloqalarini rivojlantirish, mintaqaviy integratsiya jarayonlarini kuchaytirish va fuqarolik jamiyati institutlarini mustahkamlash orqali barqarorlikka erishish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Konstruktivizm nazariyasi barqarorlikni ijtimoiy qurilma sifatida talqin qilib, uning shakllanishida g'oyalar, qadriyatlar va identifikatsiya jarayonlarining rolini alohida ta'kidlaydi. Markaziy Osiyo davlatlarining milliy o'zlikni anglash jarayonlari, umumiy tarixiy meros va madaniy yaqinlik mintaqaviy barqarorlikka ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillar sifatida qoraladi. Mintaqaviy barqarorlikka tahdid soluvchi omillar ko'p qirrali xarakterga ega bo'lib, ularni ichki va tashqi omillarga ajratish mumkin. Ichki omillar qatoriga siyosiy tizimlarning zaifligi, korrupsiya, ijtimoiy tengsizlik, etnik va diniy ziddiyatlar, iqtisodiy muammolar kiradi. Tojikistondagi fuqarolar urushi tajribasi, Qirg'izistondagi siyosiy nobarqarorlik, Qozog'istondagi Janoqo'rg'on voqealari va boshqa hodisalar ichki omillarning barqarorlikka salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Tashqi omillar esa geosiyosiy raqobat, transchegaraviy tahdidlar, ekstremizm va terrorizm, narkotrafik, suv-energetika muammolari bilan bog'liq. Afg'onistondagi vaziyat Markaziy Osiyo xavfsizligiga jiddiy tahdid manbai bo'lib qolmoqda. Tolibon harakatining hokimiyatga kelishi mintaq

davlatlarini terroristik guruhlarining faollashuvi, qochqinlar oqimi va gumanitar inqiroz xavfi oldida qoldirdi.

Suv resurslaridan foydalanish masalasi mintaqaviy ziddiyatlarning doimiy manbai bo'lib kelmoqda. Amudaryo va Sirdaryo havzalaridagi suv taqsimoti, yirik gidroenergetika loyihalari atrofidagi kelishmovchiliklar davlatlararo munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Orol dengizi ekologik fojiasi esa butun mintaq uchun jiddiy ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlariga olib kelmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari barqarorlikni ta'minlash uchun turli darajadagi mexanizmlarni qo'llamoqdalar. Milliy darajada konstitutsiyaviy islohotlar, huquqiy davlat qurish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, ijtimoiy siyosatni takomillashtirish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda. O'zbekistonda oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, ochiqlik siyosati va mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish sa'y-harakatlari barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan kompleks yondashuvning namunasidir. Ikki tomonlama hamkorlik mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim vositasi hisoblanadi. Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida chegara masalalarini hal etish, savdo-iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish, transport kommunikatsiyalarini yaxshilash bo'yicha qator bitimlar imzolandi. Prezidentlar darajasidagi muntazam uchrashuvlar, hukumatlararo komissiyalar faoliyati, parlamentlararo aloqalar barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ko'p tomonlama hamkorlik formatlari ham muhim ahamiyatga ega. Shanxay hamkorlik tashkiloti mintaqaviy xavfsizlik va iqtisodiy hamkorlik masalalarida samarali platforma bo'lib xizmat qilmoqda. Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi, Turkiy davlatlar tashkiloti, Jamoa xavfsizligi shartnomasi tashkiloti kabi tuzilmalar ham mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashda muayyan rol o'ynamoqda.

Globallashuv jarayonlari Markaziy Osiyo barqarorligiga ikki xil ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, jahon iqtisodiyotiga integratsiya, xalqaro investitsiyalar, texnologiyalar transferi mintaq davlatlarining taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Boshqa tomondan, jahon bozoridagi narxlar tebranishlari, moliyaviy inqirozlar, pandemiya kabi global tahdidlar mintaqaviy barqarorlikka salbiy ta'sir etishi mumkin. Yirik davlatlarning Markaziy Osiyodagi manfaatlari va raqobati mintaqaviy dinamikaga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Rossiyaning an'anaviy ta'siri, Xitoyning iqtisodiy ekspansiyasi, AQShning xavfsizlik sohasidagi manfaatlari, Yevropa Ittifoqining energetika va demokratlashtirish dasturlari mintaq geosiyosiy landshaftini murakkablashtiradi. Markaziy Osiyo davlatlari ko'p vektorli tashqi siyosat yuritish orqali turli kuchlar o'rtasida muvozanat saqlashga harakat qilmoqdalar. Markaziy Osiyoda barqarorlikning kelajagi ko'p jihatdan mintaq davlatlarining ichki islohotlarni davom ettirish, o'zaro hamkorlikni kuchaytirish va tashqi tahdidlarga birgalikda javob berish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, innovatsion taraqqiyot, inson kapitaliga investitsiyalar barqaror rivojlanishning asosiy omillari hisoblanadi. Mintaqaviy integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirish, transport yo'laklarini rivojlantirish, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish Markaziy Osiyoning global iqtisodiyotdagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qiladi. Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi savdo to'siqlarini kamaytirish, investitsiya muhitini yaxshilash, mehnat resurslari harakatlanishini osonlashtirish mintaqaviy iqtisodiy hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqishi mumkin. Yoshlar siyosati va ta'lim tizimini isloh qilish uzoq muddatli barqarorlik uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mintaq aholisining katta qismini tashkil etuvchi yoshlarning ta'lim olish, kasb egallash va o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish ijtimoiy barqarorlikning muhim shartidir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Назарбаев Н.А. В сердце Евразии. – Астана: Елорда, 2005. – 256 с.
2. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New York: Simon & Schuster, 1996. – 367 p.
3. Fukuyama F. Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014. – 658 p.
4. Saidov A.X. Халқаро муносабатлар назарияси. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2019. – 284 б.
5. Allison R. The New Central Asia: The Regional Impact of International Actors. – London: Royal Institute of International Affairs, 2008. – 298 p.